

san i smrt*

U cik zore, Alekso Ivanov je stigao u Podgorje. Čim mu je otvorio vrata, Viktor se uplašio njegovog mizernog izgleda. Otac mu je bio pobledeo kao krpa i, presamićen od neke unutrašnje boljke tresao se kao prut. Pomogao mu je da svuče uprljanu odeću, obukao mu letnju pižamu i otpratio ga do kreveta. Alekso je potražio veliku čašu hladne vode, popio je naskap, a potom se pokrio ćebecom.

– Umro ti je deda! – uzdahnio je budoko.
– Znam, Suza je bila tamo! – odgovorio je Viktor.

– Nije trebalo da se tako rastašemo! – promrmljao je Alekso.

– Sve je pošlo nizbrdo! – mudrovao je Viktor dok je gasio stonu lampu.

– Jako drhtiš, da nisi bolestan?

– Bio mi je otac! Ostavi me samog!

Malo kasnije zaspao je dubokim snom.

Viktor je izašao na verandu, zapalio cigaretu i tužno posmatrao izlazak sunca. Kroz glavu počeo se da mu se vrmaju uspomene iz detinjstva. Obično je letnje mesece provodio u Posokiju, a njegov pokojni deda je uživao da ga šeta kroz šumu, da mu pokazuje otrovne pečurke. Tad bi skidali mahovinu sa drveta, a zatim je prodavali u »Madonici«. Sada, na verandi, nije se mogao setiti nijednog ružnog dedinog postupka. Zaista je bio prava sirotinja, sav u dronjicima, pravi pravcati pustinjač, ali je svu decu izveo na dobar put. Jedni su bili farmeri u tuđini, drugi trgovci i pravnici ovde; nije bilo onog koji bi se požalio da će nositi žig bede iz Posokija.

U podgorskim livadama lajali su psi, razdraženi rumenilom sunca koje se upravo pojavljivalo. Radnici, fabrički ranoranioci, žurili su ka industrijskoj zoni, ulicama su jurili kamioni s mlekom, a lupa vrata samousluga nije prestajala. Novi dan je počinjao i za omladinske radne brigade koje su se, u naselju, upravo klanjale zastavi. Fiskultura, lična higijena, pesme, himna, doručak i odlazak autobusima na posao. Trasa je bila daleko od naselja. Sviđao mu se brigadirski život, i mada nije spavao u naselju, poznavao je komandante svih brigada. On je radio u redakciji lista i obično je pisao o najboljima. Juče je svojoj banatskoj lepotici obećao da će je pratiti na trasi i da će napisati reportažu za sledeći broj. Kako velike oči je imala ta devojka, s kakvim ga je žarom privlačila! Osmehom mu je otkidala sve uzdahe, a njena meka i od sunca još neoprijena koža, izgledala je kao da su je njeni roditelji uvek kupali samo u mleku. Zašto su uvek zajedno? Čim se zapali brigadirska vatra i počne veselje, njen glas zapara dolinu, čak do auto-puta. Zna kola svih naroda i narodnosti. Čudna banatska devojka, mislio je Viktor dok je bacao pikavac. Kako bi samo vo leo da vojnkuje negde u Banatu! Planirao je da je prošetna do Santare i da je upozna sa roditeljima, ali se predomislio. Porodične prilike nisu bile povoljne ni za kakvu radost.

Zašto joj je obećao da će je pratiti na trasi upravo danas? Suze su mu tekle dok se prisećao skromne sahrane svoga dede. Mora da ode do groba, da se pokloni njegovim senima, govorio je sebi. On je podigao sve, a njega, dok su ga polagali pored Jaglike, videla je samo Suza. Viktor je stegao zube, obrisao suze i teško uzdahnio. Nekoliko trenutaka posmatrao je avion koji je leteo nisko duž rečnog keja i prskao protiv insekata. Potom je ušao u kuću, gvirnuo u spavaću sobu svojih roditelja i sažaljivo pogledao u oca, koji je hrkao kao da ga kolju. Premišljao se da li da ga probudi i da ga obavesti da će se popeti u prvi autobus prema »Madonici«, i da će se pokloniti pred svežim grobom oko podne. Potom je klimnuo glavom, obesio o rame svoju maslinastu torbicu, izašao i zaključao vrata.

Brzo je prešao nekoliko ulica. Osetio je miris tek ispečene pice, a potom zašao u bolničko naselje. Restorani u prometnoj ulici i sad su nudili šišće-vape, jegejska vina i toplu uslugu. On je koračao kao ošamućen i još nije mogao sve da razabere. Nešto strašno je razjedalo porodicu u kojoj je odrastao, nešto nepoznato kao rak. Može li tu da pomogne njegovo umeće? Da sin posavetuje oca, da majci pruži utehu? Spuštao se ulicom i čudio. Činilo mu se da je najlakše da optužuje.

Počeo je da trči kao sumanut, ali se brzo umorio. Ispred restorana »Olimpija« tužno je stajao čovek u podmaklim godinama, sa zašiljenim brkovima posmatrao je komunalce i cisternu. I zatim je piljio u prazne stolove i verovatno je predosećao da će ovako uskoro propasti. U starim godinama ne može da se kajne, niti da pravi nekakva čuda, pomislilo je Viktor. Ponovo je potražio ulicom, ali se opet umorio. Osetio je memlu i odvratne mirise koji su izlazili iz bifea »Partenon«. Ovde je ugledao grupu pijanica koji su govorili o Turskoj i o njenim makovim poljima. Oko njega je sve bilo pusto, topli jutarnji vetar povremeno je postajao jači, kovitlao otpatke sa dubrišta i zapećaka ulica i podizao oblaciće prašine. Izdaleka se činilo kao da dopiru glasovi pobunjenih ljudi. Ovo nisu obični prekidai posla, govorio je sebi dok je žurio ka autobuskoj stanici. U vazduh se osećao smrad; Viktor je predosećao da se nešto veliko dešava u gradu. Činilo mu se da su ulice zarazno prljave, a tek otvorene prodavnice gotovo učmale.

Stao je pred kioskom sa hamburgerima, poručio je sendvič i čašu mleka. Poslužila ga je bubuljičava, debela žena sa odvratnim karminom na usnama. Obuzelo ga je osećanje mučnine; platio je račun i bezvoljno nastavio dalje. Da optuži svoga oca ili da pokuša da ga razume, pitao se grizući sendvič. Na suprotnoj strani videle su se niske udžerice koje su rušili buldožerima. Ponovo je stao kod sledećeg kioska, brzo kupio sendvič sa piletnom i prženim krompiričima i osvežavajući napitak zvani »peper«. I što je više jeo, dobijao je sve veći apetit, mada mu je često dolazilo da povraća. U njemu se sve bilo uskomešalo. Krenuo je dalje kao začaran, sa zalogaajem u ustima. Osećao je nekakav pritisak u temenu, bio je tužan zbog smrti Simona Ivanova. Razmišljao je kako je sada onaj četvorici staraca u Posokiju. Kao da mu je srce krvarilo; osećao se pomalo i krivcem što letos nije otišao tamo.

Iznenađeno je zagrmelo i pljusnula je provala oblaka, da bi se odmah potom opet pojavilo lažno sunce. Pre polaska autobusa imao je dovoljno vremena da telefonira u omladinsko naselje i da devojci objasni šta se dogodilo u njegovoj porodici. Dvoumio se da li da se javi i u Santaru, ali samo je odmahnuo rukom. Suza je već stigla kući, zaključio je Viktor. Otac će sigurno hteti da porazgovara s majkom o pokojniku. Čim se bude probudio, osećiće se usamljenim; eto im zajedničke teme, da ih približi. Tek tada je sin rešio da svoje roditelje ne optuži ni za šta.

Autobus je brzo izašao iz grada i uputio se ka motelu »Madona«. Odande će Viktor pešačiti možda punih pet sati, starim putem, Vija Egnacijom, pored zidova naherenih kuća. Preko džombi stiči će u dom svojih predaka. Od truckanja autobusa uhvatio ga je dremež; zatvorenih očiju počeo je da zamišlja kao da je već stigao. Selo na četiri brda koja su ispresecana doljama i iskopinama, atar koji se graniči sa napuštenim čitlucima. Na brzacima Pesočnice opraeće svoje premorene noge. Ubraće poljskog cveća za Simonov i Jaglikin grob. U omanjoj kući, bez poda, pokrivenoj slamom, neće moći zaspiti. Boji se vetrova koji zavijaju noću u brdima, gladnih podivljalih pasa i miševa koji su se namnožili. Ostaće malo pored groba i predveče će se vratiti kući; mora da povede ozbiljan, muški razgovor s onim njegovim rasejanim ocem. Do Suzinog rođendana sve može da stane na svoje mesto, mislio je Viktor, a nekoliko dana potom on će obući vojničku uniformu.

U tom trenutku Alekso Ivanov još se vrpeljio po krevetu i sanjao neki loš san. Kao da se nalazio u gradu zvanom Fordovil, i kao da su ga u hotelu »Plaza« smestili na pedesetom spratu. Bio je seo da večera, brzo su mu doneli pile na italijanski način, salatu i pivo od korenja. Pojeo je večeru i polako se vraćao u sobu. Mučno je zadržao tek iza ponoći. Ali se ubrzo probudio, uhvatila ga je nesаница. Vrzmao se oko kreveta kao omadijan. Jedan zid bio je sav od stakla i kroz njega je mogao da gleda dole, u osvetljeni kej. A reka je predstavljala i granicu između dve države. Daleko na horizontu sevale su munje. Opet se vreme menja, govorio je u snu, jer se lepo osećao miris nove kiše. Vetar je tresao čitav stakleni zid, a u sobu se naseljavao neki čudan strah. Neki zakasneli avion leteo je iznad reke čekajući dozvolu za sletanje. Aleksov strah je bivao sve veći; napolju je vetar zavijao, a u njegovim grudima srce kao da je htelo da iskoči.

Neko je pokucao u stakleni zid, tražio je da uđe. »Ko je?« upitao je Alekso, tresući se od jeze. »Tvoja sudbina!« odgovorio je glas iza stakla i opet je pokucao. »Šta tražiš u ponoć?« upitao je on ispušten strahom i trepetom. »Otvori prozor i skoči u reku!« naredio je glas. »Čekaću te tamo!« dodao je.

Kucanje je prestalo, ali je vetar nastavio da zviđi. Alekso se uznemirio, uključio je televizor tek da bi zavarao vreme i posmatrao film o vojsci nekog luc-kastog imperatora koja se polako osipala, gubeći bitke. Vojnici su tu upotrebljavali hemijske otrove kojima su ubijali mnoge civile, glad se širila kao kuga, a bolesti su posvuda kosile. Prestravljen prizorima filma, bolestima i ratovima, Alekso je isključio televizor. Otvorio je prozor i opet čuo onaj predašnji glas. Omamljen njim, skočio je u bezdan. Malo potom nalazio se u nekom čamcu, ležao je nauznak. Drhtao je od hladnoće, kao padavičar, a iz očiju su mu tekle suze. Skrhan od bola, kao u bunulu, tupo je zurio u oblačno nebo.

Pristajali su i otiskivali se mali ribarski brodići, oglašavale su se sirene, čulo se brujanje motora, galamilo se. Trojica metara iz štamparije »Drugi maj« sedela su na betonskom keju nadomak čamca i zbunjeno gledala u svog šefa. Jedan je predlagao da pozovu medicinsku pomoć ili da javne miliciji. To je bio Virdžil Piseski, njega je Alekso prepoznao, ali druge nije mogao. »Možda se umorio od teškog, fizičkog posla!« žalio ga je drugi meter. »Ženske noge su najteža stvar koju je podigao! Pustimo ga neka se smrzne! Šalio se treći. »Zar ne vidite da bazdi na vino?« viknuo je Virdžil Piseski. Bio je spreman da otrči do govornice i da javi bolnici, ali mu drugov nisu dozvolili. »Neka krčne kao nezasiro pseto!« prosiktao je treći meter.

Sedeli su i pušili pored čamca koji se ljuljškao na talasima. Suze u Aleksovim očima polako su prestajale da teku, on je buljio nekoliko i nije mogao da shvati ništa od sna. Odnednom je ugledao visoki hotel »Plaza« i opet ga obuze jeza. Zar je odande skočio u čamac, pitao se, posmatrajući čas metalnu zgradu, čas mutnu vodu. Uzdrhtao u telu, uredio je odeću, Virdžil Piseski mu je pružio ruku i pomogao mu da izađe na pločnik. Još dugo nije mogao da shvati kako je dospao u Fordovil. Uplašeno je zurio u ribarske brodove i nogu pred nogu, povlačio se ka bulevarima. Dotle, glas koji ga je dozivao iz sobe, sad je brbljao iz vode. »Ovde će ti biti lepo, vrati se dok možeš!« savetovala mu je mutna voda. »Zašto bežiš, zar ne želiš da ti platim jedno piće?« Žena mi je ozdravila, popij jednu za njenu sreću!« predlagao je Virdžil. »Zaista bazdi na piće!« povikao je treći meter i obuze ga grozan kikot.

Šta je značio ovaj san, štrečno se Alekso Ivanov i skočio je iz kreveta. Odmah će upitati Janu Ivanovu, jer je ona verovala u svakojake vradžbine i umela da tumači snove. Možda je stvarnost drukčija od snova, valjda ne postoji taj grad Fordovil. I zašto se onaj meter tako grozno kikotao? Uzeo je telefon i pozvao Santaru. Glas njegove žene je bio promukao, ali veoma prijatan. Na pitanje kakvo je vreme na jezerskoj rivijeri, ona je odgovorila dosta nejasno. Potom se Alekso interesovao za čerke.

– Vida opet nije kod kuće, hoćeš li da čuješ Aničin glas? – predložila je Jana Ivanova.

– Šta radi taj mišić? – raznežio se Alekso, još mamuran i pun probadanja.

– Malopre je bila tu! Bože, gde se izgubila? Možda je u klozetu! – pravdala se Jana.

Potom ju je Alekso zamolio da mu protumači san iz Fordovila. Ona je malo razmišljala, a potom rekla da sačeka malo jer joj nešto u kuhinji gori. Brzo se vratila i počela da objašnjava da glas iz mutne vode ne mora da znači ništa naročito.

– Kako ništa? – čudio se Alekso Ivanov.

– Pa tako, ništa! Ljudi koji vode neuredan život svašta sanjaju! – viknula je promuklim glasom Jana. Potom se interesovala da li je u snu video krv.

– Nije bilo krvi! – samouvereno je odgovorio muž.

– Da li je bilo ili ne, kad se budeš vraćao u Santaru, vozi pažljivo! Putevi su sve nesigurniji! – savetovala ga je Jana.

– Kako je kod kuće?

– Šta da ti pričam, znaš i sam!

– Ljuta si?

– Pusti sad to, opet mi nešto gori – počeo da se jada Jana.

– Čekaj, nek zagori! – Alekso Ivanov je glavno suva za kraj. – Juče su u Posokiju sahranili oca!

– Suza mi je sve ispričala! Nek mu je laka zemlja! – uznemirio se glas Jane Ivanove.

– Ali meni je Rafail Burov javio tek sinoć! Kad sam bio kod oca nije mi izgledao tako bolestan! – pravdao se Alekso.

– Eto, to ti je san! – dodala je Jana.

– Jano, nemoj sada da me optužuješ! Zašto povezuješ te stvari? San je bio posle toga!

– A zašto nisi tamo, u Posokiju?

– Mislim da je Viktor otišao! Čim nađem sloboodnog vremena i ja ću otići do groba! On je znao

da ga volim! – rekao je Alekso, ali je osećao da mu ne veruje.

– Nikada, ni za šta, nećeš naći vremena! Oprosti, osećam da je u kuhinji nešto zagorelo! – Jana se spremala da zalupio slušalicu.

– Čekaj, pričaj mi o Suzi! Kako je ona stigla na sahranu? Otkud to da se nade tamo? Pa ja sam je ostavio u crkvi Andela Gavrila! – Alekso je uporno nastavljao razgovor.

– Ne znam, možda joj je šapnuo anđeo! – viknula je Jana promuklo. – Ta je devojka obavila ogroman posao! Ispekla je zeljanicu za starce, očistila je kuću! Mnogo nam je vredna devojka, Alekso, da znaš da je ne zaslužujemo! – zagrcnula se ona i spustila slušalicu.

– Alekso je ušao u kupatilo da malo uredi lice. Najpre je mislio da se ne brija, kao što nalaže red kad umre najbliži, ali se potom ipak obrijao. Ispreturao je ormare i pronašao jedno letnje, ispeglano odelo. Sáv rasejan pošao je bulevarom u grad. Mada je opet primetio štrajkače. »Nove demokratije«, sad je bio posve spokojan. Žurio je da sretne Tanasa Saveskog, da mu se izvini za ono sinoć i da porazgovara o problemima koji ga tište. Ovako se više ne može, razmišljao je. Život mu se bio sav uskomešao, osećao se kao klonuo i iznemogao čovek.

Vetar je kovitlao otpatke, mačke su se otimalo o već rastrgnuti plen, u daljini su zavijale sirene, a vazduh se teško mogao udisati. Primećivalo se da su policijske straže ispred »Nove demokratije« bile pojačane. Prodavnice su radile, ali su kupci bili veoma retki. Ovo nisu obični nemiri, kakve izazove izlazak na ulicu hiljadu štampara, rekao je usput, nije isključeno da padnu i žrtve. Ali šta je mogao da znači onaj prokleti san u Fordovilu, pitao se kao pomahnitao. Lepu budućnost ili crnu sudbinu? Da li ga i danas neko prati? Da to nije predznak za još neku nesreću u porodici? On je smatrao da su Janini dani odbrojani. I već ga je ponovo spopalo lice-merje, kao da je zaboravio da je brakorazvodna parnica upravo u toku. Počeo je da razmišlja koliko će biti tužna njena sahrana. Najzad je potražio govornicu i telefonirao u štampariju kojom je rukovodio; hteo je da im da uputstva za rad i da ih obavesti da je zauzet neodložnim društvenim obavezama. Dugo je čekao na odgovor s one strane slušalice; potom se javio njegov zamenik Eco Paskov.

Šta radite? – upitao je Alekso.

– Svašta i ništa! – odgovorio je cinično Eco.

– Možeš li da budeš malo jasniji?

– Pravimo nekrologe, šta bismo drugo radili!

Ne misliš da se pojaviš ovde? – interesovao se Eco Pakov.

– Videćemo se kasnije! Možeš li da me povežeš sa pomoćnikom? – zatražio je Alekso Ivanov.

– Gde da ga nađem! I Andreja je pošao tvojim stopama! – viknuo je Eco.

– U njegovoj kancelariji, blesavko jedan! – naljutio se Alekso.

– Misliš da sedi tu i čeka? I on je kao ti!

– Ništa ja ne mislim! – zalupio je Alekso slušalicu.

Izašao je iz govornice i osetio kako ga podlazi jeza. Sa reke, ka industrijskoj zoni, šibao je topao vetar. Onemoćao od jučerašnjeg pijanstva, koraćao je tromo po trotoaru. Odjednom, na dubrištu, ugledao je pokidani primerak knjige Tanasa Saveskog o ekonomskoj stabilizaciji u grafičkoj industriji. Sad ili nikad, pomislio je dok mu je nešto stezalo grlo. Uzdrhtao, počeo je da čita o ekonomskim i moralnim reformama koje je obećavala ta zamašćena i odbačena knjiga: još jednu delimičnu rekonstrukciju pogona, supstituciju uvoznih sirovina, usavršene forme samouprave, pri čemu će štampari ovladati celokupnom proizvodnjom. Nestaće beda u njihovim porodicama, ukinuće se eksploatacija bez ijedne kapi krvi. Svakako, ovu knjigu je Komitet grafičke industrije bio razdelio organizacijama udruženog rada, a ovaj je primerak bio bacio neko ko autoru uopšte ne veruje. Ako je tako, počinjao je da sumnja Alekso, o idejama Tanasa Saveskog sigurno se raspravljalo i u pogonima koji su prekinuli posao. Nije li već prekasno, pitao se, pomalo zaveden knjigom koju je juče odštampao. Pa ovde je sve nedorečeno, pomešano, nejasno, bunila se njegova savest. Svaki radnik će izgraditi svoje mišljenje i postupiće kako mu nalaže savest, pomislio je zbunjeno. Eco Paskov, na primer, smatra da je vreme Saveskog prošlo. Možda nije u pravu. Za njega je ponekad i limunada otrov; on izgleda kao da ne veruje u lepšu budućnost. Kad se Alekso setio ko je sastavio knjigu koju je držao u svojim rukama, krv mu je udarila u glavu i s gađenjem je bacio zamašćene listove na dubrište. Ali ponovo ih je uzeo jer je želeo da proveri da li je upisano i ime

štamparije. Pametan je zamenik Paskov, čestit i dostojanstven, rekao je ohrabreno kad se uverio da je ime štamparije izostavljeno, iako to zakon nije dozvoljavao. Zamolice ga da odloži odlazak u penziju. Ustrebaće mu poverljiv i razuman čovek kao što je starac. Alekso je požurio u Komitet grafičke industrije.

Portiri su ga sada pustili bez reči. Zgrada je bila lepo održavana; kabinet Tanasa Saveskog nalazio se na poslednjem spratu. Prostor je više nalikovao na advokatsku kancelariju ili na trgovinsko predstavništvo na lošem glasu. Najpre mu se izvino za sinoćnju propuštenu večeru i kazao mu za tužnu vest iz Posokija. Tanas ga je potapšao po ramenu i izrazio mu saučešće. »Godine su to, Alekso, nek mu je laka zemlja!« promrmljao je maneken, kao da je došlo vreme da je teže živima nego mrtvima. Počeo je da se žali da i njega tište bolesti, da se oseća nesposobnim za posao. »Onaj topao vetar napolju jako vara! Ne samo da donosi reumu, nego utiče i na srce!« rekao je tiho dok je česao bradu. Alekso je pokušao da mu objasni cilj svoje posete, ali predsednik je odmahnuo rukom, nije hteo da sluša. »Ovde se ne vode takvi razgovori, otići ćemo u klub delegata! Važi!« nastavio je i, ne čekajući odgovor, pripremio se za izlazak. Jučerašnji događaji sad ga nisu interesovali, a nije se ni ljutio. Alekso se zagledao u njegovo visoko čelo, u naglašene jagodice i u tanke razvučene usne. Došlo mu je da ga pljune.

Debeli melez, od majke Romkinje i oca Make-donca, sa istetoviranim rukama i neobičnim pogledom u propalim očima, servilno ih je otpratio do ras-klaćenog lifta. Dok je melez otvarao vrata, Aleksi su se prsti grčili kao klešta. Koliko mu je puta samo dolazilo da obojicu ščepa za grkljan i da ih uguši? Već je bio razočaran ne samo u predsednika, nego i u čitavu svoju premorenu generaciju. Prezirao ih je i priželjkivao da izgube svoju moć. Ipak je za manekenom koraćao kao omadljan. Bojao ga se jer ga je dobro poznao još iz studentskih dana.

– Ponovo se loše priča o tebi! Da ti ne tone brod? – upitao ga je Tanas šapćući u hodu.

– Zar nećemo zajedno tonuti? – Alekso je postajao zajedljiv.

– Ali ovo je nešto drugo! U pitanju je tvoj moralni lik! Komitet traži da te smenim!

– Kakav sam takav sam! Šta da radim? – Alekso je skupio ramena dok mu je krv ključala u žilama.

– Za sada ništa, samo pazi da sasvim ne izgubiš preostali ugled! – odgovorio je Tanas kao u poverenju.

– I ne misliš da si bezobrazan? – planuo je Alekso Ivanov.

– Zato što te štitiim? – počesao je Tanas bradu.

– Već si mi i kožu odrao tom tvojom lepom zaštitom! U štampariji sam ti služio kao pion! U svako zlo koje sam činio bili su umešani tvoji prsti! Prozeo si na vreme moje niske strasti i počeo da me vučeš za nos! Sad bi da me smeniš? – ljutio se Alekso.

– Drugi su to pokrenuli, mravojede, ja ću te opet spasiti! Zar nismo kao bilzanci? – ohrabrio ga je Tanas dok su sedeli za sto.

Ručali su čureći batak sa pireom, popili čaj s ledom, a potom im doneše i lubenicu. Alekso je bio depimiran, kao da se sve bilo zaverilo protiv njega. Potom je ponudio ostavku iz zdravstvenih razloga. Tanas se smešio podrugljivo; znao je da bi mnogi njegovog drugara oterali kod psihijatra. Na pitanje šta će mu ona juče odštampana knjiga, on je s ponosom odgovorio: »Svaka je biograrija sastavljena od dva dela!« Zatim mu je održao pravo predavanje o socijalnim problemima u gradu zbog kojih je eto, sada, u grafičkoj industriji, došlo do velikih štrajkova. »Sve je u krizi i bez ove naše muke!« mudrovao je Tanas Saveski. A opozicija jedva čeka greške, vrebala priliku da stupi u akciju. Prema njemu, ona će nastupiti demagoški, kao da se bori u korist socijalno ugroženih. »Zaista, u našem slučaju, poslovnost je zatajila, a ekonomski položaj se pogoršao! I sad je pitanje da li mi, kao socijalisti, treba da napravimo neku veći kompromis sa preostalim kapitalističkim elementima!« šaputao je maneken. Kao da u zemlji postoje grupe koje bi htele neku klasičnu građansku politiku. »Naš narod shvata da socijalna demokratija nije prosta stvar! Brate Alekso, za ovaj poredak proliveno je mnogo krvi!« uzviknuo je ljutito maneken. Dok je sekao lubenicu, ispovedao se kao da je potresen štrajkom o »Novoj demokratiji«. Ali sve će doći na svoje mesto; održaće se neki razgovori u političkim organizacijama, naći će se rešenje za problem, solidarnost neće zatajiti. »Eto, došlo je vreme da priznamo da nismo beskonfliktno društvo!« uzdahnuo je Tanas i počeo da dimi lulom. »Ali šta ako se i drugi pobune?« odjednom je upitao Alekso. U grafičkoj industriji u gradu bilo je zaposleno jedva pet hiljada radnika, a u ostalim granama više od sto hiljada: hemičara, transportnih radnika, metalurga, građevinarca, tekstilaca, zdravstvenih i prosvetnih radnika. »Ne znaš da sve ključa kao vulkan?« ponovo je upitao Alekso. Međutim, Tanas Saveski ga je hladnokrvno ubeđivao da će zajedničkih snagama, na putu do cilja, sve prepreke biti savladane.

– Reci ti meni, jesam li ja prvi na udaru?

– Nemaš čega da se bojiš!

– Ako počnu da pominju imena?

– Onda budi spreman na sve!

– I na ostavku?

– I na pritvor, a ne samo na ostavku! Ha, ha, ha! – zakikotao se Tanas. – Video si šta je bilo sa mnom! Morali su kasnije da mi se izvinijavaju!

– Ali ja sam iz neposredne proizvodnje! – Aleksi su nabrekle žile na vratu.

– Smiri se, mravojede! Ne verujem da će ići dotle! Obezbedio si lične dohotke za ovaj mesec? Nijazi Osmanov ti je dao pare, šta bi hteo više? Ha, ha, ha! Možda će trebati da vratimo ponešto! – šapnuo mu je na uho.

– Stan u višespratnici?

– Nek pripadne nekom ugroženijem! Ne znam, videćemo! Zasad je sve vetar i magla! Ha, ha, ha!

– Ako neko počne da čeprka po ožiljcima? – upitao je Alekso Ivanov, nagnut ka manekenu.

– Kakvi ožiljci, mravojede?

– Ne znam! Oni hemijski otrovi! Osećam da me prate! – šapnuo je Alekso još tiše.

– Pa ti si pravnik, a ne hemičar! Ha, ha, ha! – ponovo se zakikotao Tanas Saveski. – Kazaćeš da o njima ništa ne znaš? Čitao si da služe za trovanje ljudi i stoke, vode i hrane! Ha, ha, ha! Da neki otrovi izazivaju maglu i požare... Međutim, otkud bi ti znao kako se prave? Da li se tu koristi samo fosfor, sumpor, ili se pak dodaju germanijum i evropijum, arsen, galijum, kalijum, možda plutonijum, ha, ha, ha! Ne znam, možda ćeš reći da se koriste i cink i cirkonijum! – Tanas se prosto oznojio od groznog kikitonja i počeo da briše maramicom vrat.

– Zašto mudruješ kad znaš da će i tebe pitati? – presekao ga je Alekso Ivanov.

– Važni su odgovori, mravojede! – prihvatio je Tanas Saveski. – Umiri savest, ne preti ti nikakva opasnost! U temeljima svakog uspeha nalazi se i ponešto priljava! Znaš o onom pečalbaru koji se vraćao iz Amerike? Razbojnik ga je ubio u ataru njegovog sela! Ha, ha, ha! A igrom slučaja, njegove pare su korišćene za podizanje ustanka!

– Koliko si blesav! – viknuo je Alekso Ivanov.

– Zaboravi te otrove već jednom! – Tanas je zatražio račun za ručak. – Sutra te s Majom očekujem u Mantovu! Laka večera, važi? Je si li upoznao ikada bezgrešnog čoveka? – upitao ga je na rastanku.

Alekso Ivanov je lutao ulicama sa osećanjem mučnine. Iznenada se zatekao u staroj crkvi. Bio je

to dom Svetog Trojstva. U njemu su se održavali festivali crkvene muzike, izvodili se spiritualni i psalmi. Sveto Trojstvo; gospod bog, njegov sin i sveti duh, pomislio je zaneto. Ali ovo je crkva koja je ujedinila bogatu poraženu klasu u gradu; zaključio je Alekso Ivanov, i ona se više misionarstvom uopšte ne bavi. Možda se varao što je poverovao da je ova crkva muzejska ustanova. On je u okrugu poznavao nekoliko raskošnih svetilišta, hramova i crkava i jednu sinagogu, u kojima su se čuvali retki, skupoceni predmeti za kojima je maštao. Sad je ovde kupio dve crkvene knjige, potom se uputio dugom ulicom ka višespratnici, preko puta »Kontinental« . Noge su ga jako bolele, zastajkivao je pred izlozima dućana, zagledao u oblakodere. Nešto ga je peklo u duši i primoravalo da se oseća kao prezreni čovek. Dolazilo mu je da plače; koliko je voleo, toliko više je mrzeo sebe.

Čim je ugledao firmu »Kontinental« kao da se preporodio. Bolovi su skoro prestali, a noge su mu poskakivale kao u momčića. Uleteo je u lift i sva svoja osećanja vezao za andeoski lik devojke koja ga je čekala.

Arsova je stajala ispred ogledala u kupatilu i doterivala obrve. Okrenula se za tren i pogledala ga s nemim prezirom, a potom je počela koketno da podiže kosu iznad ušiju da bi istakla svoj prelepi vrat. Upadljivo je nacrtala trepavice, potom je karminom proširila usne i namazala malo jagodice. Bila je ljuta. Dok je televizor emitovao film o egipatskim piramidama, ona je stavila najveći i najlepši grudnjak sa lepim porubom, zatim obukla kombinezon s resama, koji je svojim mnogobrojnim rupicama divno ocrtavao njene bele gaćice. Još jednom se osmotrila, opet stala pred ogledalo i napućila usne, kao da se ljubi.

– Kamo se spremaš? – Alekso je bio zbunjeno.

– Na večeru s Rafajilom! – rekla je ona prkosno.

– Kako loš dan! Juče su mi sahranili oca! – Alekso joj je pomilovao ramena i rekao da je ona »lutka koja mu nedostaje« .

– Našao si ikonu pred kojom ćeš se krstiti! – odvratila je Maja preteći i počela da oblači crvenu haljinu.

– Šta je tebi? Koji te vrug proganja? – Ma ispečićeš se ti jednom na mene! – proksikala je ona. – Nisam ti ja žena pa da ti samo gaće parem!

– Zar se ne raduješ što me vidiš? – Idem s Rafajilom u »Staru Evropu« ! Nek mornari malo pare oči mnome! – odgovorila je ona dok je, nervozna i samouverena, obula sandale.

– Rešio sam da te nikom ne dam! – I ja sam rešila! Dosta mi je svega! Još se nije rodio onaj koji će mi upropasti mladost! Znaš šta sam za tebe? Državna premija! – uzviknula je Arsova dok je uzimala tašnu.

– A ko kaže da nisi? – Alekso je pokušao da u razgovor unese malo šale.

– Zbogom! Nek mlekarova ćerka malo zagreva te stare kosti!

– Uzasnus time, Alekso je počeo da joj objašnjava šta mu se sve tog dana dogodilo. A s ćerkom santarskog mlekaru ne misli uopšte da se vezuje. Dok je slušala, njeni su obrzi poigravali od ljutnje, prstima je pravila kretanje kao da svira na klaviru. Međutim, ipak se polako umirila. Počela je i ona da se ispoveda. Dan joj je propao u čekanju u ovom smrdljivom stanu, i to pošto je doživela poniženja na poslu. U »Drugom maju« zasedao je Radnički savet, nastavila je Maja, i doneta je odluka da se pokrene postupak za njeno isključenje iz štamparije. Donet je zaključak da se ona odmah iseli iz ovog stana. Pale su teške optužbe i na adresu direktora, govorilo se o zloupotrebi funkcije, o potpisivanju štetnih ugovora s bankama, o nenamenskom trošenju fondova, o lošem rukovođenju, o samovolji, o ličnom bogaćenju i kaljanju samoupravnom moralu. Kao da je samouprava njegova najslabija strana, kao da je njegov karakter prizeman.

Alekso Ivanov se podsetio na svađu s meterima. Oni su zapretili da će mu izglasati nepoverenje, a Virdžil Piseski ga je uputio da se za pravni lek obrati svojim advokatima. Zašto da se bacaju legurama na njega, zašto da se rastanu kao neprijatelji? Tada su se žalili na lične dohotke kojima ne mogu da prehrane ni kućice, ali, prema Arsovoj, sad je optužba bila proširena. Neki iz saveta su predložili da se zatraži zaštita republičkog branioca samoupravljanja, a oni najdrskiji su hteli da naprave javnu aferu. Kao da firma propada, a da bogatstvo direktora cveta. Alekso Ivanov više nije mogao da sluša

svoju ljubavnicu, stavio joj je ruku na usta da bi zauzvrat njen plačljivi glas. »Isplivavao sam ja i iz većeg blata!« rekao je ozlojeđeno. »Zakon je na mojoj strani, u sudu ću oboriti sve njihove optužbe! Sudije su moje kolege!« pohvalio se, mada nije verovao svojim rečima. Zavaravao se da njegovi prijatelji, kao Tanas Saveski, neće dozvoliti lako da propadne, jer su preko njega ostvarivali neke svoje interese. Nije on u klubu delegata badava pominjao hemijske otrove. Ali zašto su ti dvojni štampari iz »Drugog maja« opet držali sednicu bez njega? Sigurno im nije čista savest, boje se njegovih dokaza?! Alekso je bio uznemiren, iako je tvrdio da se ne boji ni pravobranioca samoupravljanja, ni oduzimanja ovog stana. »Ako treba, mi ćemo ga sami vratiti! Ali najpre ćemo sačekati da ih vrata i oni ostali! Svak nek položi svoj račun, pa ćemo videti ko je časniji!« završio je Alekso sa grčevima u grudima.

– Zašto si mi sve ovo ispričala? – nasmešio se on bolno.

– Ono što sam čula, to sam i prenela! Pa ja sam tvoja prva žrtva, vučiću! – Maji su već goreli obrzi.

– Braniću te dok me ne izgaze! – težio ju je Alekso.

– Mogu da me iseles?

– Mislim da ne mogu!

Nežno ju je privukao na svoje grudi i osetio poznati miris ruže koji je bio preplavio čitavo njeno telo. Ako on padne, i ona će mu okrenuti leđa i otići sa njegovim zemljakom Rafajilom Burovim. Ako se održi, onda će ovo blago ostatei njegovo. U njemu je tada uzavrela krv, probudila se muškost. Podigao ju je svojim dugačkim rukama, dok ju je nosio ka krevetu toplo joj je liazo vrat i osećao kako drhti od uzbuđenja. U pravu je Tanas Saveski, ubeđivao se ushićeno, ova prekrasna dama zaslužuje čitavog čoveka, čoveka koji će je obožavati i usrećivati. Šta zna o ljubavi Rafajil Burov? Ništa naročito; on je sposoban da javlja samo crne vesti, kao što je bila ona o jučerašnjoj sahrani u Posokiju. Ali zašto ga Maja tako često spominje, nije mogao da shvati.

– Svuci brzo tu haljetinu! – zapovedio joj je dok je odlazio u kupatilo da opere ruke. – Danas mi je bilo sve crno!

– Neću svršiti kao tvoja žena? – ohrabрила se Maja dok je ispunjavala njegovu želju.

– Šta njoj fali? Živi u dvorcu kao carica, a krunu ni ja nemam! – odvratio je Alekso iz kupatila.

– Baš si vučić! – počela je da stenje Arsova.

Dok ju je milovao u krevetu, on se kajao zbog izgubljenog vremena, pa je obećao sebi da više nikad neće dozvoliti da Maja samuje u ovom mizeranom stanu. Ona će ostatei s njim i na poslu i u privatnom životu. Lepa žena zaslužuje neograničenu pažnju i ne treba da ostaje sama, govorio je sebi kao pomahnitao, kao da je grad vrveo od napadnih muškaraca. Zapretiće bogme i onom zalizanom Rafajilu iz Posokija, koji je sinoć jeo one bljuvotine. Kloniće se on i njegove senke. Njegovo s Majom bilo je i prošlo, sada ona pripada samo njemu. Tako se ubeđivao dok je njeno telo klizilo kroz njegove grube prste i donosilo mu neizmernu nasladu. Maja je jaukala od sladostrašca kao ona žena na brodu »Morfoza«. Uveče mu je priznala da je ovaj odnos doživela kao zemljotres, nije se sećala da joj je ikada bilo lepše. A ljutnja je već iščillila, kao da ju je odneo vetar koji je sada lupao u prozor. I Alekso se nije mogao načuditi otkud tolika energija u njemu. Živeo je neuredno, s teškim pijanstvima, iza njega je ostala čitava mladost, a sve ga odasvud pritisakalo. Umalo da poveruje da je njegovo vreme za avanture sa ženama već davno otišlo u nepovrat. Ovaj događaj mu je osvežio želju za ljubavnicom, sad se ponovo oseća jakim i moćnim da poseduje ono što mu se sviđa. Kao da je zaboravio na očevu smrt. Naslađivao se sve do ponoći; potom se već bio zasitio. S prezirivim osmehom setio-se optužbe da otima sve što mu omogućuje život. Pa što ako je to istina, pobunio se u sebi. Samo jednom se živi, sve je drugo laž. Piljio je u devojku i podrugljivo govorio: život nije ništa posebno, samo radoznalost i sujeta.

Prevod s makedonskog
Risto VASILEVSKI

* Odlomak iz romana »Crveni hipokrit« (Mislja, Skopje, 1984). Nastavio dao prevodilac.

nove mogućnosti romana apsurd*

zlatko kramarić

U osvrtu »Kritički dijalog sa svojim vremenom« na najnoviji roman suvremenog makedonskog pisca Božina Pavlovskog »Crveniot hipokrit« (u daljnem tekstu ovaj roman označavat ćemo simbolom »CH«), makedonski kritičar Georgi Stardelov napisao je: »ono što tako upečatljivo karakteriše romansijerski opus Božina Pavlovskog, od *Miladin iz Kine*, preko *Duve* i *Vest Austa*, do najnovijeg romana *Crveni hipokrit*, jeste njegovu uvek novo i, za situaciju u suvremenom makedonskom romanu, vazda avangardno istraživanje poetike novog realizma, i to kako na artističko-strukturalnom, tako i na tematsko-egzistencijalnom i filozofskom planu. Jedno genetičko i komparativističko kroki razmatranje romansijerskog ciklusa proznog stvaralaštva Božina Pavlovskog pokazuje upravo to.«¹ No, u svom osvrtu na ovaj najnoviji roman Božina Pavlovskog, Stardelov, na žalost, nije pokazao kako ovaj pisac »avangardno istražuje poetiku novog realizma na artističko-strukturalnom planu«, odnosno nije nam pokazao kako ovaj, i ne samo ovaj nego i ostali romani B. Pavlovskog, funkcioniraju unutar sistema suvremenog makedonskog romana.

Stardelova je prvenstveno zanimala problematizacija sadržaja, odnosno označenoga ovoga romana, ali nam ovaj kritičar, na žalost, ne pokazuje kako ovaj sadržaj korespondira sa strukturom u kojoj se nalazi. Jer, kao što se znanost o romanu »ne iscrpljuje u poznavanju ili istraživanju struktura, ona (misli se na znanost o romanu – op. Z. K.) nije samo mišljenje o strukturama (ali, isto tako, ona nije samo niti mišljenje o sadržajima – op. Z. K.), nego i o sadržajima koji se mogu u njima nalaziti ili se u njima nalaze. Mišljenje, (...) bavi se, dakle, i strukturom (nama se čini da su glede romana Božina Pavlovskog najznačajniji pomaci upravo i učinjeni na planu struktura poznačitelj – op. Z. K.) i sadržajem (i označiteljem i označenim) i njihovim jedinstvom: konkretnom realijom« (S. Lasić, 1977, 78) – u našem slučaju – romanom »CH«. Manje – više svi kritičari koji su pisali o ovome romanu pisali su o njegovom sadržaju, označenome, odnosno o njegovoj tematskoj razini, a uput su problematizirali i idejni aspekt, ispuštajući iz vida problematizaciju struktura, koja se može realizirati u različitim sadržajima: ona misli se na strukturu – op. Z. K.) u tom odnosu ostaje stalnom, dok se sadržaji mijenjaju« (ib., 79). No, ako se struktura može realizirati (i realizira se) u različitim sadržajima, postavlja se pitanje – da li je odnos struktura i sadržaja uvijek nužno i odnos adekvatnosti? Stanko Lasić smatra da taj odnos nije uvijek i odnos adekvatnosti, a to ona »znači da u nekim slučajevima sadržaj može utjecati na strukturu (nama se čini da je upravo takav slučaj u romanu »CH« Božina Pavlovskog – op. Z. K.), jer prema njoj stoji u odnosu suprotstavljanja. Time on stvara, ili može stvarati (u slučaju romana »CH« sadržaj dolista i stvara – op. Z. K.), takve rezultate kakve inače postiže samo druga struktura, u odnosu na staru ili poznatu strukturu jedna nova struktura« (ib., 80). A to onda znači da ovaj roman ne uspostavlja samo kritički dijalog sa svojim vremenom, nego da kritički korespondira i s početnom strukturom suvremenog makedonskog romana, strukturom kojoj je bio svojstven pragmatički tip komunikacije. Naime, u romanu »CH« sadržaj je bitno drukčije duhovne orijentacije nego struktura u kojoj se nalazi. Struktura homogenog narativnog paragrafa – naime, o njoj se radi u romanu »CH« – više ne odgovara sadržajnoj težini koja se u njoj nalazi. Odnosno, sadržaj romana »CH« ne da se više iskazati strukturom homogenog narativnog paragrafa, što će reći da se sadržaj ovog romana ne samo udaljava od strukture homogenog narativnog paragrafa, već da joj je suprotan. U romanu »CH« diskrepancija između sadržaja i strukture postala je toliko velika: